

FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

ROSONCZY ILDIKÓ

EGY BALTI NÉMET BÁRÓ AZ 1849. AUGUSZTUS 13-AI FEGYVERLETÉTELÉRŐL

1890. november 30-án Mitauban elhunyt Karl von Firecks báró. Hagyatékából – néhány irat kíséretében – előkerült rövid visszaemlékezése az 1849. augusztus 13-ai fegyverletételről, amelynek szemtanúja volt. Memoárját négy irattal együtt a Rigában szerkesztett folyóirat, a *Baltische Monatsschrift* tette közzé 1892. augusztus 8-án.¹

A 18. században az Orosz Birodalom folyamatosan terjeszkedett a Baltikumban, amelyet 1795-ben, a lengyel–litván állam teljes felosztásával a véglegesség igényével kebelezett be, és nagyjából négy, a Kovnói, a Kúrföldi, a Lívöldi és az Észtföldi kormányzóságokba szervezett. A Kúrföldi kormányzóság székhelye a kormányzóságba beolvasztott Semigallia régió egykori központja, Mitau–Mitava lett.² A balti németek a 13. században a Szentföldről kiszorult, és a térségben az első államalakulatokat létrehozó lovagrendek, a Kardtestvérek Lovagrendje, majd a Német Lovagrend tagjainak, valamint az egyre gyarapodó számban betelepülő kereskedőknek és iparosoknak a leszármazottai voltak. Ők adták a baltikumi társadalmak felső és középső rétegét: az arisztokráciától kezdve a városi polgársággal bezárólag, szemben a falusi népesség gerincét jelentő őslakossággal: a litvánokkal, a lettekkel, a lívekkel és az észtekkel. A szellemi életet is alakító németek közül sokan – beépülve az Orosz Birodalom igazgatásába, szolgálva a birodalom hadseregében – magas állami pozíciót és rangot értek el. Az 1849 tavaszán és nyarán Magyarországra benyomult orosz hadsereg több magas rangú tisztje volt származását tekintve balti német. Példaként megemlíthetjük Fjodor Fjodorovics Berg – Friedrich Wilhelm Rembert von Berg bárót, az osztrák főhadiszállásra beosztott orosz tábornokot; Vlagyimir Grigorjevics Glazenap – Otto Woldemar von Glasenapp altábornagyot, a 2. könnyűlovas-hadosztály parancsnokát; vagy Ivan Petrovics Ofenberg – Emmerich Johann von Offenbergt bárót altábornagyot, a 3. könnyűlovas-hadosztály parancsnokát. Ugyancsak balti német volt gróf Fjodor Vasziljevics Rüdiger – Friedrich Wilhelm von Rüdiger lovassági tábornok, a III. hadtest parancsnoka, aki előtt Görgei hadserege letette a fegyvert. A sor hosszan folytatható.

¹ Görgeis Waffenstreckung bei Vilagos am 13. August 1849, geschildert von einem Augenzeugen (H. D.). *Baltische Monatsschrift*, XXXIX. (1892) Heft 8. 432–444. o. Köszönöm Hermann Róbertnek a közléssel kapcsolatban tett kiegészítéseit.

² Mitau, lettül Jelgava, Lettország fővárosától, Rigától délnyugatra fekszik. Kúrföld, Kúrland, lettül: Kurzeme. Semigallia, Semgallen, lettül: Zemgale.

Rüdiger 1783-ban³ Mitauban született, és kapcsolatát szülővárosával élete során végig megőrizte. Ezt bizonyítja többek között az is, hogy 1836-ban itt kötött házasságot az ugyancsak balti német családból származó Elizabet-Luiza Karlovna von Fircks-szel (1811–1894). Mivel a házasság gyermektelen maradt, Rüdiger katonai karrierjének egyik értékes emlékét, a Görgei fegyverletételt ábrázoló festményt végrendeletében a mitauai Kúrföldi Tartományi Múzeumra (Kurländisches Provinzialmuseum) hagyta, ahogy ez kiderül a szóban forgó visszaemlékezéshez fűzött jegyzetekből. Tudjuk, hogy ezt a képet Rüdiger megrendelésére 1850-ben, az ekkor Varsóban dolgozó lengyel–litván művész, Wincenty Smokowski – Vincentas Smakauskas festette. Smokowski nem járt a magyarországi hadszíntéren, de szemtanúi vázlatokat használva dolgozott. A festmény alapján készült litográfia ismert, egy példányát a budapesti Hadtörténeti Múzeum őrzi.

Az augusztus 2-ai debreceni ütközetet követően az orosz főparancsnok, Ivan Fjodorovics Paszkevics tábornagy úgy ítélte meg, hogy csapatainak pihenőre van szükségük, ugyanakkor az élelemellátásban is komoly hiányosságok mutatkoztak. A szállítás akadozott, és a tüzérségi lőszer mennyisége szintén alatta volt a szükségesnek. Ezért úgy döntött, hogy egy időre Debrecenben marad, a visszavonuló magyar erők üldözésére pedig csupán Rüdigernek a II. hadtest lovasságával megerősített hadtestét rendeli ki. Rüdiger erői augusztus 7-én délután hagyták el Debrecent. Paszkevics tábornokarával, kíséretével és főoszlopa másik két hadtestének zömével augusztus 13-án még Debrecenben volt, vagyis csaknem 170 kilométerre a fegyverletétel helyszínétől. A főparancsnok eredetileg 13-án reggel szándékozott elindulni Nagyváradra, ahová Konstantin nagyherceg, Miklós cárnak a hadjáratban részt vett másodszülött fia aznap reggel el is indult. Paszkevics azonban 13-án délelőtt értesült Rüdigertől Görgei fegyverletételi ajánlatáról, így a váratlan hír vételét követően a megsokasodott teendők miatt ezt a napot még Debrecenben töltötte. A hadjárat lehetséges elhúzódása miatt egyre jobban aggódó Paszkevics végre megnyugodhatott. Az örvendetes hírral saját fiát, Fjodor Ivanovics Paszkevics kapitányt, cári szárnysegédet indította el Varsóba az uralkodóhoz, ő pedig hozzáfogott, hogy a korábban kiadott rendelkezéseket, diszpozíciókat az új helyzetnek megfelelően sorra megváltoztassa.

Az augusztus 13-ai fegyverletételre vonatkozóan orosz részről eddig három szemtanúi visszaemlékezést ismertünk. Természetesen mind a három emlékező a Rüdiger parancsnoksága alá rendelt csapatoknál, illetve a hadteste törzsében szolgáló tisztek közül került ki.

³ Rüdiger születési éveként 1783-mal és 1784-gyel is találkozunk. A jelgavai, Gederts Eliasról elnevezett történeti és művészeti múzeum (Gederta Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzejs) történészének, Edgars Umbrāškónak a kutatásai alapján a legvalószínűbb dátum azonban a Gergely naptár szerinti 1783. december 19., keresztelésének valószínű dátuma pedig 1784. január 4. *Umbrāško* 2022.

Megjelenésük sorrendjében Andrej Mihajlovics Fatyjevé, az 5. (mariupoli) huszár-ezred hadnagyáé az első, amely 1859-ben a szlavofil ideológiai irányzat folyóiratában, a *Russzkaja beszédában* jelent meg.⁴ A szépirodalmi babérokra vágyó, de szerény tehetségű Fatyjejev több elbeszélést szentelt a magyar hadjáratnak. A fegyverletételről szóló visszaemlékezése 2011 óta olvasható magyarul.⁵ I. Drozdov, akinek leírását nyomtatásban 1870-ben közölte a *Vojennij szbornyik* című folyóirat, a szerkesztőségi jegyzet szerint az orosz III. hadtest tábornoki főnökének, Ilja Sztjepanovics Frolov vezérőrnagynak a személyi segédtsíjtje volt.⁶ Visszaemlékezése magyarul először 1985-ben látott napvilágot.⁷ A hadtestparancsnok Rüdiger tábornok Fjodor Grigorov nevű segédtsíjtjének a visszaemlékezését nyomtatásban oroszul 1898-ban a *Russzkaja sztarina*, részletes tartalmi ismertetését magyarul 1899-ben az *Egyetértés* című napilap adta közre, német fordítása pedig a szerző nevének feltüntetése nélkül a Lipcsében kiadott *Die Grenzboten* című folyóiratban jelent meg 1900-ban.⁸ Teljes szövege magyarul 1984 óta olvasható.⁹

Ehhez a három orosz nyelvű memoárhoz csatolhatjuk most a balti német Fircks német nyelvű visszaemlékezését, amelynek adatai ugyan szerepelnek I. Tóth Zoltán *Magyar történeti bibliográfiájában*¹⁰, de a magyar kutatók közül, mint a magyarok iránti „együttérzéssel” megírt szemtanúi visszaemlékezésre, talán egyedül Kosáry Domokos tett egy mondatnyi utalást, nem említve a memoár iratmellékleteit.¹¹

A visszaemlékezést közlő H. D. névbetűkkel jelzett személy Karl von Fircks bárónak csak halála dátumát adja meg, és azt, hogy a Fircks család lestenei¹² ágából származott. A balti németek életrajzi lexikona a Fircks család huszonkét tagját említi, de a minket érdeklő Karl nincs közöttük.¹³ Más források alapján azonban sikerült életútjára vonatkozóan a legfontosabb adatokat megtudni. A visszaemlékező teljes neve Karl Nikolaus Peter Baron von Fircks. 1809. október 25-én született Mitauban, ott járt gimnáziumba, majd jogi tanulmányokat végzett. Az uralkodó kancelláriájának külügyekkel foglalkozó

⁴ Fatyjejev 1859.

⁵ Fatyjejev írói munkásságát Horváth Iván irodalomtörténész dolgozta fel és adta közre magyarul: Fatyjejev 2011. A fegyverletételről szóló visszaemlékezést lásd a kötet 23–29. oldalán. 2019-ben a visszaemlékezést oroszul újraközölte A. Sz. Sztikalin, aki részletes bevezető tanulmányt írt hozzá. *Sztikalin* 2019.

⁶ Drozdov 1870.

⁷ Rosonczy 1985., újraközölve Drozdov 1988., oroszul újraközölve Kolin–Sztikalin 2014.

⁸ Grigorov 1898. Kivonata magyarul: *Egyetértés*, 1899. június 18. Melléklet a 166. számhoz.; németül: *Erinnerungen* 1900.

⁹ Rosonczy 1984.

¹⁰ I. Tóth 1825–1867. III. k. 125. o.

¹¹ Kosáry 1994. II. k. 87–88. o.

¹² Lestene, ma falu Nyugat-Lettországban.

¹³ Olaf Welding és Wilhelm Lenz *Deutschbaltisches biographisches Lexikon, 1710–1960* című munkájának 2012-től többször, legutóbb 2021-ben aktualizált digitális változatában (Baltisches biographisches Lexikon digital) a Fircks vezetékneveket lásd <https://bbld.de/GND1213381010> (A letöltés időpontja: 2022. február 3.)

ügyosztályán, majd orosz követségeken is dolgozott titkárként. 1848 és 1850 között, tehát történetünk idején a Lengyel Királyság gubernátora, vagyis Paszkevics mellé különleges megbízatásokat ellátó hivatalnokként volt beosztva. 1850-től a kúrföldi kormányzósági főügyész jegyzője, később a kúrföldi evangélikus egyház konzisztóriumának világi ülnöke. Mitauban élt, 1890. november 30-án hunyt el, a közeli Lievenberzenben¹⁴ temették el.¹⁵ Rüdiger tábornoknak a felesége révén Fircks minden bizonnyal a rokona volt, de a tábornok kíséretébe hivatalból is beoszthatták. A kíséret tagjaként pedig mint szemtanú hitelesen örökítette meg a magyarok számára tragikus eseményt.

Fatyejev hadnagy csapattisztként nem ismerte a fegyverletétel előzményeit, de – általa el nem árult okból – csatlakozhatott Rüdiger kíséretének hátsó soraihoz, így viszonylag jól látta a történeteket. A két segédtsízt, Drozdov és Grigorov azonban nemcsak tanúja, de beosztásából adódóan valamelyest cselekvő részese is volt az eseményeknek. A kapott parancsok végrehajtása során találkoztak a III. hadtest főhadiszállásán megfordult magyar követekkel, és jártak a világosi Bohus-kastélyban, Görgei főhadiszállásán is.

Fircks helyzete, Rüdiger rokonaként is, némileg különbözött az említettekétől. A tábornok közvetlen környezetében inkább passzív szemlélő volt, nem ismert minden részletet, de bizonyos beszélgetéseknek fültanúja lehetett. A hadjárat menetét röviden áttekintve úgy értékelte az eseményeket, ahogy Rüdiger törzskarában vélekedhettek róluk. Mint írja: a háborúnak minden bizonnyal hamarabb vége lett volna, ha a július 15–17-ei váci csatát követően Rüdiger tábornok „az ellenség megkezdett üldözését magasabb parancsra két nap múlva nem lesz kénytelen abbahagyni”. A „magasabb parancsra” félbehagyott üldözésre vonatkozó megjegyzés Paszkevics bírálataként értelmezhető. Ezek után a visszavonuló Görgei, akit később nem sikerült feltartóztatnia Miskolcnál Cseodajev tábornok IV. hadtestének sem, „az oroszoktól kétszer is sikeresen megszabadulva reménykedhetett abban, hogy a Bem és Dembiński parancsnoksága alatt álló haderővel tervezett egyesülést meg tudja valósítani” – állapítja meg Fircks.¹⁶

Az orosz és osztrák főeregek közé szorult Görgei – olvashatjuk a visszaemlékezésben –, végül belátta helyzetének reménytelenségét, és már mint diktátor tárgyalási ajánlattal fordult az oroszokhoz, elküldve hozzájuk hadiköveteit: Poeltenberg Ernő honvéd vezérőrnagyot, Beniczky Lajos alezredest és Bethlen József huszárcapitányt. Poeltenberg és Beniczky azonban nem Görgei, hanem a magyar kormány követei voltak, Bethlen József pedig a követek mellé rendelt huszárfedezetnek volt a parancsnoka. Poeltenbergék az orosz főparancsnokhoz igyekeztek, de 1849. augusztus 8-án

¹⁴ Ma Līvberzes, Lettország.

¹⁵ Album Curonorum 1932. 41. o. (Curonia = Kúrföld neve latinul.) Lásd még https://personen.digital-sammlungen.de/baltlex/Blatt_bsb00000602_00097.html (A letöltés időpontja: 2022. november 21.) Ezeket az információkat köszönöm a már említett Edgars Umbrāškonak, a jelgavai múzeum történészének. Ő küldte el elektronikusan formában a mitaui, Szentháromságról elnevezett evangélikus egyházközség anyakönyvének azt az oldalát is, amelyre a Fircks báró elhalálzásával kapcsolatos adatokat bejegyezték.

¹⁶ A Karl von Firckstól származó idézetek a mellékletben közölt visszaemlékezésben olvashatók.

a III. hadtest ártándi főhadiszállásán rekedtek, mivel Paszkevicz elzárkózott fogadásuktól. Fircks egy-egy mondatban leírja róluk szerzett személyes benyomásait, és beszámol arról is, hogy az oroszokkal folytatott beszélgetések során a magyar követek miként vélekedtek a kialakult helyzetről, melyikük mire helyezte a hangsúlyt. Ha röviden is, de olyan részleteket közöl a magyar követek nyilatkozatairól, amelyeket egyetlen általunk ismert más orosz forrás sem említ, és kiegészítik Beniczky Lajosnak a várfogsága alatt, tehát ellenőrzött körülmények között írt, a radikálisabb véleményeket érthető módon elhallgató visszaemlékezését is.¹⁷

A fegyverletétel komor méltósága és módja megrendültséget váltott ki az oroszokból. Talán a maguk számára is váratlanul. Nem véletlen, hogy Rüdiger segédtisztjének visszaemlékezéséből a magyar hadsereg lefegyverzéséről szóló egyes részletek szerepelnek az egyébként száraz adatokat, tényeket, dátumokat soroló hivatalos dokumentumban, a III. hadtest hadműveleti naplójában. Ez az együttérzést ébresztő leírás a hadműveleti naplóban szinte idegen testként van jelen.¹⁸

Görgei tábornok és hadserege fájdalmas búcsúját, amely szintén belekerült a hadműveleti naplóba, csaknem ugyanazokkal a szavakkal írja le a két segédtiszt és a balti német báró.

Fircks beszámol a fegyverletétel helyszínére augusztus 12-éről 13-ára virradó éjszaka felvonuló orosz csapatok hangulatáról, a délelőtti várakozás óráinak bizonytalanságáról, a fegyverletétel menetéről és a magát megadó magyar hadsereg számára feltűnő jellegzetességeiről is.

A bizonytalan jövőnek kiszolgáltatott magyar hadifoglyok sorsa iránt az oroszok körében ébredt szinte általános rokonszenv természetesen nem nyomta el azt az elégedettséget, amit a győzelemmel egyenértékű fegyverletétel váltott ki belőlük. Büszkeséggel töltötte el őket, hogy az idős Rüdiger tábornoknak köszönhetően a birodalmi hadsereg, mint fogalmaznak, újabb ragyogó tettel gazdagította Oroszország történelmét.

A fegyverletétel orosz szemtanúi nem számítottak 1849 őszének kíméletlen osztrák bosszúhadjáratára. De vajon tehettek volna-e valamit az oroszok a hadifoglyok érdekében és védelmében? Fircks úgy véli, hogy az orosz fél, elfogadva Görgei feltétlen fegyverletételi ajánlatát azzal együtt, hogy Görgei a magyar hadifoglyok sorsát az orosz uralkodó nagylelkűségére bízta, „hallgatólagosan” elfogadta annak a kötelezettségét is, „hogy az így magukat megadó felkelők Oroszország védelmében részesülnek”. És mivel „orosz részről bíztak abban, hogy Miklós cár közbenjárása elegendő lesz a bécsi kormány kegyességre hangolásához a Görgei-hadsereg parancsnokait illetően”, elmulasztották, hogy a foglyok osztrákoknak történő átadását feltételhez kössék. És Fircks megismétli, hogy bár hallgatólagosan, de erre kötelezettséget vállaltak. Vagyis, bár

¹⁷ Beniczky Lajos német nyelvű visszaemlékezését Steier Lajos adta ki 1924-ben, Budapesten. *Beniczky* 1924. A szóban forgó ártándi „magánbeszélgetésekre” vonatkozó részt magyarul közölte *Katona* 1979. I. k. 233–240. o. és *Uő* [é. n.] 193–198. o.

¹⁸ *Zsurnal* 357–362. o.

burkoltan, de felveti a morális felelősség kérdését, hasonlóan egy másik, emlékeit papírra vető orosz tiszthez.

Andrej Ivanovics Delvig báró, a későbbi altábornagy, a Puskin köréhez tartozó Anton Antonovics Delvig nevű költőnek az unokatestvére, aki hadmérnökként vett részt a magyar hadjáratban, úgy vélekedik, hogy Görgei a társai sorsát egy Rüdigerhez intézett levelében az orosz uralkodóra bízta, az orosz hadvezetés azonban nem tisztázta, hogy valóban lehet-e a cár pártfogására számítani. Görgei „történelmi jelentőségű” leveléből – mint fogalmaz Delvig – ő nem a feltétel nélküli megadást olvasta ki, hanem azt, hogy Görgei „alárendeltjeinek sorsát öfelsege, minden oroszok cárja jól ismert nagylelkűségére bízta”. Ezért Varsóba az uralkodóhoz „futárt kellett volna küldeni azzal a kérdéssel, kíván-e nagylelkűséget tanúsítani, és egyáltalán megteheti-e, hogy nagylelkűséget tanúsít, melyre Görgei olyannyira számít”. A cár visszautasító válasza alapján aztán ütközetbe kellett volna bocsátkozni, aminek a kimeneteléhez „nem férhetett kétség”. Amellett, hogy Delvig elmékedése a gyakorlatban megvalósíthatatlan volt, sem a fegyverletételt követően a „megtévedteknek” egyébként kegyelmet ajánló I. Miklós, sem Ferenc József nem szólt bele abba, hogy a másik uralkodó hogyan jár el alattvalói sorsát illetően a maga államában.¹⁹

Tudjuk ugyanis, hogy az 1849. június 10-én megkötött osztrák–orosz konvenció értelmében a két szövetséges állam megegyezett abban, hogy kölcsönösen kiadják egymásnak a másik fogságába esett alattvalóit. És ezt a megállapodást következetesen be is tartották.

Tudjuk azt is, hogy Miklós cár valóban közbenjárt az ifjú osztrák császárnál az átadott hadifoglyok érdekében, az orosz főparancsnok pedig amnesztiát javasolt a magukat önként megadó katonáknak. De legföljebb javaslatot tehettek, és azt meg is tették. Az említett konvenciót betartva azonban fel sem merült a foglyok átadásának előzetes feltételekhez kötése. Egyetlen eset volt kivétel: Görgeié. Az orosz cár Paszkevicz javaslatára – miszerint a háborút a fegyverletétellel lerövidítő magyar tábornok élete nincs biztosítva – úgy határozott, hogy Görgei addig maradjon az orosz főhadiszálláson, amíg sorsáról Bécs nem dönt. I. Miklós a fegyverletételt követően az osztrák fővárosba küldött fia, a trónörökös Sándor nagyherceg útján kért kegyelmet számára, vagy pedig annak engedélyezését, hogy ő jelölhesse ki lakóhelyét Oroszországban.²⁰ Ha az osztrák császár „megbocsát, jó, ha nem, megengedem Görgeinek, hogy Oroszországba költözzön” – tájékoztatta Paszkevicset.²¹ Bécs ezek után gyorsan döntött Görgeit illetően a klagenfurti kényszerlakhelyről.

Amíg az orosz–osztrák hivatalos kapcsolattartás során nem került, a fentiek értelmében nem is kerülhetett szóba a foglyok átadásának előzetes feltételhez kötése, ad-

¹⁹ Delvig 1988. 593. o.

²⁰ I. Miklós cár Paszkevicznek. Varsó, 1849. augusztus 16. *Scsersbatov* 1984. 318–319. o.

²¹ I. Miklós cár Paszkevicznek. Varsó, 1849. augusztus 19. *Scsersbatov* 1984. 320. o.

dig az orosz hadvezetésen belül a kérdést Rüdiger tábornok mégis felvetette.²² Augusztus 20-án, Simándon az orosz főparancsnokhoz intézett levelében hangsúlyozta, hogy a felforgatók, rendbontók védelme a legcsekélyebb mértékben sem szándéka, sőt rászolgálnak a legszigorúbb büntetésre, a foglyok osztrákoknak történő átadása előtt mégis mérlegelésre ajánlott két szempontot. Először azt, hogy tapasztalata szerint azok az osztrákok, akik „jó lelkiismeretűek és véleményükkel rászolgálnak bizonyos figyelemre, maguk elismerik és világosan megfogalmazzák, hogy a magyar lázadás megkezdésének és folytatásának legfőbb okát mindenekelőtt magának az osztrák kormánynak a cselekedeteiben lehet megtalálni”. Másodszor pedig azt, hogy a magyar főserég és parancsnoka nem a harcban maradt alul, hanem véget kívánva vetni a vérontásnak, sorsát „az orosz hadsereg fővezérének emberszerető oltalmára és az orosz cár irgalmas döntésére bízta”. Így az orosz–osztrák konvenció megkötésének idején „előre nem látott helyzetet teremtett”, ami elég lehet ahhoz, hogy egyrészt az osztrákok „a lehetőségekhez képest könnyítsenek azoknak az embereknek a helyzetén, akiket maguk indítottak el a biztos pusztulás útján, másrészt pedig, mint Rüdiger hangsúlyozza, „mi, oroszok ne hagyjuk támasz nélkül azokat az embereket, akik irántunk való teljes bizalmukban lemondtak az őket fenyegető veszéllyel szembeni személyes védekezés minden eszközéről”.²³

Rüdigernek jelentős szerepe volt abban, hogy a fegyverletétel az ismert körülmények között történt meg. Amíg Paszkevics főparancsnokként minden magyar kapcsolatfelvételi kísérlettől elzárkózott, addig mint ismeretes, Rüdiger – felajánlva a katonai tisztesség megőrzésével végrehajtható fegyverletétel lehetőségét – 1849. július 19-én Balassagyarmaton írt levelével kapcsolatba lépett Görgeivel. Paszkevics megtiltott bármiféle reakciót Görgei Rüdigernek címzett, politikai feltételekhez ragaszkodó válaszelevelére, és nem fogadta a magyar kormány hadiköveteit sem.

Rüdiger főhadiszállásán azonban – minden bizonnyal az ő tudtával és kezdeményezésére – lezajlottak azok a magán jellegű beszélgetések is, amelyek során Miklós cár nagylelkű, de az oroszok részéről is csupán feltételezett védelmével biztatták a magyar hadiköveteket, ugyanakkor mélyen hallgattak arról, hogy átadják őket az osztrákoknak.

Rüdiger idézett levele azt mutatja, hogy az orosz tábornok mindennek fényében személyes felelősséget is érzett a foglyok iránt. A főhadiszállásán kialakult vélemény tükröződhet Fircks felvetéseiben. Rüdiger idézett levelében megfogalmazott kérésére, hogy Paszkevics lépjen fel a cárnál a hadifoglyok érdekében, az orosz főparancsnok másnap válaszolt: amit tehetett, már megtette. Egyébként pedig „az osztrákok többet beszélnek, mint amit megtesznek, eddig sokakat ejtettek fogságba, de még nem lőtték föbe senkit, és nem fogják fenyegetéseiket beváltani, mert azzal csak a gyengeségüket bizonyítják” – nyugtatta meg Rüdigert.²⁴ Paszkevics azonban rosszul számított.

²² Lásd bővebben *Rosonczy* 2019.

²³ Uo. 170–172. o.

²⁴ Uo. 172. o.

A *Baltische Monatsschrift*ben a memoárt közreadó H. D. a szöveghez kommentárokat fűzött, mégpedig részben Görgei 1852-ben Lipcsében megjelent *Mein Leben und Wirken in Ungarn in den Jahren 1848 und 1849* című emlékirata felhasználásával, ahogy erre kétszer is utal. A Fircks-visszaemlékezéshez csatolt, nyilvánvalóan másolatban őrzött dokumentumok közlését azért tartotta fontosnak, mert – mint megjegyezte – Görgei a maga munkájában csak rövid kivonatokat adja, és szövegük publikálására tudomása szerint azóta sem került sor.

1892-ben H. D. négy, német nyelven írt Görgei-iratot közölt, de tévedett, amikor úgy vélte, hogy mind a négy ismeretlen a magyar szabadságharc történetével foglalkozók nyilvánossága előtt. Jelenlegi tudásunk szerint közülük egy valóban a *Baltische Monatsschrift*ben jelent meg először. Mára mind a négynek a szövege ismert magyarul is, így az alábbiakban csak Fircks visszaemlékezésének szövegét adjuk közre. Az iratokat röviden ismertetve, 1892 előtti megjelenésükre, ha van ilyen, és őrzési helyükre hívjuk fel a figyelmet.

Az I. irat Görgei 1849. július 24-én, Alsószolcán kelt német nyelvű válaszlevele Rüdiger 1849. július 19-én Balassagyarmaton hozzá intézett levelére, amelyben őt az orosz tábornok reménytelen helyzetére hivatkozva felszólítja a fegyverletételre. Görgei ennek a levélnek egyébként nem rövid kivonatát adja, mint H. D. megjegyzi, hanem bár emlékezetből, de részletesen és híven közli minden lényeges passzusát.²⁵ Mielőtt a *Baltische Monatsschrift* közölte volna, szövege németül és magyarul is megjelent.²⁶ A balti német folyóiratban közzé tett szövegváltozat mintha gyors másolás eredményeként készült volna: tartalmilag pontos, de szórendjében vannak változtatások és helyenként szinonimákat használ. Az eredeti dokumentumot Moszkvában az Oroszországi Állami Hadtörténelmi Levéltár őrzi.²⁷

A II. irat Görgei 1849. augusztus 11-én este kilenc órai keltezéssel Óaradon Rüdigernek írt német nyelvű, szövegű levele, amelyben a tárgyalási kísérletek kudarca után az orosz cár nagylelkűségébe vetett bizalommal felajánlja a feltétlen fegyverletételt. A levél 1849-től kezdve németül²⁸, magyarul²⁹ és oroszul is³⁰ többször megjelent nyomtatásban a *Baltische Monatsschrift*beli közlés előtt. Korabeli német nyelvű másolatát őrzi Moszkvában az Oroszországi Állami Hadtörténelmi Levéltár³¹, Görgei saját kezű másolatát Budapesten a Hadtörténelmi Levéltár.³²

²⁵ *Görgei* 1852. Bd. II. 302–303. o.

²⁶ Németül Szemere Bertalan közölte először. Lásd *Szemere* 1853. Bd. II. 104–107. o., innen vette át *Pap* 1869. II. k. 511–512. o., magyar fordításban lásd *Görgey* 1888. 235–236. o.

²⁷ RGVIА f. 14014. (Фонд Главного Штаба I-ой армии) op. 1. gy. 65. 5–5ob.; orosz fordítása uo. 2–4ob. A levél német nyelvű fogalmazványát lásd MNL OL P 295 (A Görgey család levéltára) B-3-b-2.

²⁸ Lásd pl. *Klapka* 1850. 235–236. o.

²⁹ Lásd pl. *Görgey* 1888. 569–570. o.

³⁰ Lásd pl. *Lihutyin* 1875. 234–237. o. és *Oreusz* 1880. Приложения, 113. o.

³¹ RGVIА f. 14014. (Фонд Главного Штаба I-ой армии) op. 2. gy. 23. 5. (Mikrofilmen: MNL-OL-X 10872 MF 4366.)

³² HL Abszolútizmuskori iratok 113/24. cs. Aradi cs. kir. rendkívüli haditörvényszék 2/179.

A III. irat az 1849. augusztus 13-án, Világoson keltezett, a hadsereg tisztikarának kéréseit tartalmazó lista. A fegyverletétel körülményeiről tárgyaló Ilja Sztjepanovics Frolov vezérőrnagy, az orosz III. hadtest tábornoki főnöke közvetítette Rüdiger javaslatát a kérések összeállítására. Görgei a kívánságlistát személyesen adta át az orosz tábornoknak. Különböző visszaemlékezésekben a listának több szövegváltozata szerepelt, lényeges tartalmi különbségekkel. A teljes szöveg csak 1957-ben vált ismertté, amikor Pach Zsigmond Pál Szovjetunióbeli tanulmányútjának eredményeként az orosz külügyminisztérium iratanyagából az orosz nyelvű hiteles korabeli fordítást közzé tette annak magyar fordításával együtt.³³ Pach közlése azt igazolta, hogy a Rüdiger segédtisztjének 1898-ban megjelent visszaemlékezésében olvasható szöveg pontos és megbízható, de utolsó passzusa hiányzik.³⁴ Az irat keletkezéstörténetét Hermann Róbert tekintette át, és a szövegváltozatokat is közölte.³⁵ Ezt kiegészítve elmondható, hogy a német nyelvű irat első ízben hiteles, teljes szöveggel valóban a *Baltische Monatsschrift*ben jelent meg 1892-ben. Egyelőre nem tudjuk, fennmaradt-e valahol az eredetije.

A IV. dokumentum Görgei Damjanich Jánosnak, az aradi vár parancsnokának 1849. augusztus 14-én, Kisjenőn, Rüdiger főhadiszállásán írt levele arról, hogy megkísérelt feltételeket szabni a fegyverletétel fejében, de az oroszok feltételekről nem tárgyalnak. Mindaddig tisztességes eljárást tapasztalt részükről, és Damjanich mérlegelje a lehetőségeket. Frolov segédtisztje, Drozdov a levél egy részletét oroszul 1870-ben közölte visszaemlékezésében³⁶, majd a levél oroszra fordított teljes szövegét 1898-ban Rüdiger segédtisztje adta közre.³⁷ Pach a levélnek az orosz külügyminisztérium levéltárában őrzött német nyelvű másolatát és annak magyar fordítását 1957-ben jelentette meg.³⁸ Katona Tamás a Hadtörténelmi Levéltárban megtalálható német nyelvű eredeti alapján 1979-ben publikálta magyar fordításban.³⁹ Korábbi közlésekre vonatkozó adatokat nem találtam a 2018-ban megjelent Damjanich életútját feldolgozó tanulmánykötetben.⁴⁰ Hermann Róbert kutatásai alapján azonban az első közlés 1880-ra datálható. Ez év áprilisában németül közölte a *Pester Lloyd*, ahonnan átvette és magyarul megjelentette a *Hon* 1880. április 26-ai száma *A világosi katasztrófa* című cikkében.⁴¹

³³ Pach 1957. 205–206. o.

³⁴ Grigorov 1898. 509. o.

³⁵ Hermann 2020. 201–205. o.

³⁶ Drozdov 1870. 138. o.

³⁷ Grigorov 1898. 516–517. o.

³⁸ Pach 1957. 210–211. o.

³⁹ HL Abszolútizmuskori iratok 113/24. cs. Aradi cs. kir. rendkívüli haditörvényszék 2/179.; Katona 1979. II. k. 26–27. o.

⁴⁰ Bajzik 2018. 252–253., 401. o.

⁴¹ A Damjanichhoz írt levél itt együtt jelent meg Görgei 1849. augusztus 11-én Rüdigerhez intézett levelével. A közlemény szerint a leveleket Vaszilko Eliás másolta le az eredeti iratokról Szentpéterváron. Madarász József mindkét iratot átvette emlékiratába. *Madarász* 1883. 267–269. o.

FORRÁSKÖZLÉS

Karl von Fircks:

Görgeifegyverletétele Világosnál 1849. augusztus 13-án. Egy szemtanú tollából

Mielőtt e fontos, a magyar felkelésnek véget vető esemény leírásához kezdenék, célszerűnek látszik futólag áttekinteni az orosz hadsereg addigi működését, és ismertetni azokat a körülményeket, amelyek között a fegyverletételre sor került.

A három hadtestből álló teljes orosz hadsereg Eperjesnél történt összevonása, amivel kezdetét vette a hadjárat, a magyarokat meggyőzhette arról, hogy az orosz beavatkozást komolyan kell venni.⁴² A lázadó párt hazugságszövevénye, amellyel ezt az intervenciót a hiszékeny nép elámítása céljából képtelenségnek igyekezett beállítani, egyszerre szertefoszlott. Mivel azonban ez a hatalmas sereg, anélkül, hogy részekre szakadt volna, sűrű tömegben nyomult előre Magyarország belseje felé, a nagy kiterjedésű országban a felkelők számára maradt elég játéktér ahhoz, hogy a háborút hosszasan elhúzzák, és kívárlják azt a lehetőséget, amelyet az európai politika terveiknek kedvező és általuk egyfolytában számításba vett fordulata nyithat számukra. Jóllehet Miskolcra a Cseodajev tábornok parancsnoksága alatt Debrecenhez küldött orosz IV. hadtest a felkelésnek ezt a fészket, amelyben az ideiglenes kormány a székhelyét felütötte, kardcsapás nélkül elfoglalta,⁴³ ez a siker mégsem bizonyult semmilyen szempontból döntőnek, ugyanis a magyar hadseregnek, a felkelés fő támaszának az ereje nem gyengült meg. Eközben az orosz II. és III. hadtest Hatvanig nyomult előre,⁴⁴ és minden jel arra mutatott, hogy a döntő küzdelemre Komárom falainál kerül majd sor, ott, ahol a magyar hadsereg nagyobb része állt. Azonban az, hogy Görgei 40 000 emberrel⁴⁵ kivonult ebből az erődítményből, és az, hogy ezt követően a Vácnál megvívott háromnapos csata az ő teljes vereségével végződött,⁴⁶ a háborúnak váratlanul új fordulatot adott, és minden bizonnyal hamarabb véget is vet neki, ha Rüdiger

⁴² Az orosz főerők két oszlopban, az egyikkel Rüdiger tábornok parancsnoksága alatt Nowy Targ felől, a másikkal Paszkevics tábornagy parancsnoksága alatt a Duklai-hágón át nyomultak be a már megszállt Galiciából a Magyar Királyság területére. A két oszlop 1849. június 23-án egyesült Eperjesnél.

⁴³ 1849. július 3-án (H. D. jegyzete). Mihail Ivanovics Cseodajev (1785–1859) gyalogsági tábornokot a IV. hadtesttel Paszkevics a fogyatkozó élelmiszerkészletek feltöltésének céljával küldte Debrecenbe. Az oroszok július 3-án vonultak be a városba, amit a rekvirált készletekkel megrakott szekerekkel három nap múlva hagytak el.

⁴⁴ Az orosz főerők elővédjét adó III. hadtest Hatvanba július 13-án vonult be, majd nyomában a július 9-én Miskolcra elinduló zöm is megérkezett a városba.

⁴⁵ Az orosz források következetesen 40 000 fős haderőről írnak, holott Görgei kb. 29 000 fős sereggel hagyta el Komáromot július 12–13-án.

⁴⁶ 1849. július 15-én, 16-án és 17-én (H. D. jegyzete). A Vácnál vívott csatában az oroszoknak nem sikerült céljukat elérni, mivel Görgei kihúzódott a döntő összecsapás elől, és hadseregét megmentve, az orosz főoszlopot megkerülve elvonult Balassagyarmaton, Losoncon, Rimaszombat, Miskolcon át a magyar erők dél-alföldi gyülekezési pontja felé.

gróf az említett csatát követően az ellenség megkezdett üldözését magasabb parancsra két nap múlva nem lesz kénytelen abbahagyni.⁴⁷ Görgei, aki ily módon a maga szétzilált seregével szerencsésen megmenekült a teljes megsemmisüléstől, Losonctól délkeleti irányban haladt tovább, és Cseodajev tábornok Miskolcnál végrehajtott minden arra irányuló próbálkozása ellenére, hogy mozgásában feltartóztassa, Tokajnál átkelt a Tiszán.⁴⁸ Görgei így az oroszoktól kétszer is sikeresen megszabadulva reménykedhetett abban, hogy a Bem és Dembiński parancsnoksága alatt álló haderővel tervezett egyesülést meg tudja valósítani. Két esemény azonban ennek a tervnek a végrehajtását megakadályozta. Hadseregének hátvédje Nagysándor parancsnoksága alatt megdöntötte a főparancsnok kifejezett parancsa ellenére egyenlőtlen harcba bocsátkozott a komoly erőfölényben lévő oroszokkal Debrecen előtt, és teljes vereséget szenvedett.⁴⁹ Ugyanebben az időszakban az osztrákok Haynau parancsnoksága alatt Temesvárt felmentették,⁵⁰ és Erdély határáig nyomultak előre, hogy Görgei egyesülését Bemmel és Dembińskivel megakadályozzák.

Ebben a kétségekkel teli helyzetben Magyarország Aradra átköltözött ideiglenes kormánya, hogy gondoskodjék tagjai személyes biztonságáról, úgy döntött, lemond, és kinevezte Görgeit diktátorrá, átadva neki a legfelsőbb hatalmat.⁵¹

Görgei a felkelők körében uralkodó, erejüket megbénító belső viszály és hadseregének teljes szétziláltsága miatt kétségesnek tartotta, hogy az egyesült orosz–osztrák haderővel szembeni támadásnak számára kedvező kimenetele lehet, ezért az oroszokkal történő tárgyalások útjára lépett, mert bennük jobban bízott, mint az osztrákokban. E célból Rüdiger grófhhoz – aki a debreceni ütközetet követően üldözve az ellenséget egy napi menetre volt Nagyváradtól – három követet küldött: Poeltenberg tábornokot,

⁴⁷ 1849. július 19-én Rüdiger gróf levelet küldött Görgeinek, amelyben tárgyalásokra hívta fel, hogy a Magyarország számára kilátástalan háborúnak véget vessen. Nyomatásban megjelent: *Görgei* 1852. Bd. II. 302. o. – Görgei július 24-én kelt válaszát lásd az I. számú mellékletként. (H. D. jegyzete). A váci csatát követően elbizonytalanodott Paszkevicz tábornagy először ugyan parancsot adott Rüdigernek a visszavonuló magyar sereg nyomon követésére, de július 18-án kiadott rendelkezésével a magyarok erőteljes üldözését szorgalmazó Rüdigert Balassagyarmatról Gyöngyös felé irányítva a főoszlophoz történő csatlakozásra utasította.

⁴⁸ Cseodajev IV. hadtestének csapatai Miskolc térségében Harsánynál, Görömbölynél, Felsőszolcánál, Pogánál és Körömnél július 23. és 26. között többször összecsaptak Görgei erőivel, különösebb eredmény nélkül. A feldunai hadsereg július 29-én átkelt a Tiszán Tokajnál és folytatta útját a Dél-Alföld felé.

⁴⁹ Augusztus 2-án (H. D. jegyzete). Nagysándor József vezérőrnagy volt a parancsnoka az I. hadtestnek, amely a magyar erők oldalvédjét adta.

⁵⁰ Augusztus 9-én szenvedett katasztrofális vereséget a Henryk Dembiński altábornagy, főparancsnok által Arad helyett Temesvárhoz vezetett, és a csata idején már az új főparancsnok, József Bem által irányított magyar főszereg. A sereg teljesen felbomlott, Temesvár erődítményének császári őrsége pedig főlzabadult.

⁵¹ Augusztus 11-én (H. D. jegyzete). Kossuth Lajos augusztus 11-én kora délután kormányzóelnöki tisztségéről lemondva bejelentette a kormány lemondását is. A legfőbb polgári és katonai hatalmat Görgeire ruházta azzal, hogy a hatalom átadása aznap este 8 órakor lép érvénybe.

Beniczky alezredest és Bethlen gróf kapitányt.⁵² A gróf ezeket a követeket, akik egy Ártánd nevű faluban jelentkeztek nála, nagyon barátságosan fogadta, ebédre invitálta őket és hosszasan elbeszélgetett velük. Poeltenberg, aki harminc év körüli,⁵³ szőke hajú, középtermetű férfi volt nagyon megnyerő, nyájas arccal, lelkes bizakodással fejezte ki azt a reményét, miszerint Oroszország császára hajlik arra és majd beleegyeznek, hogy a magyarok Konstantin nagyhercegnek⁵⁴ adják át a koronát és a jogart. A jellegzetes és igazán arisztokratikus arcú ifjú Bethlen gróf megragadó módon ecsetelte nekünk szülőföldje, Erdély sanyarú helyzetét, és általában a magyar felkelést igyekezett védelmezni. Mindenekelőtt azonban a korábban osztrák szolgálatban álló katonáknak a felkelésben való részvételét próbálta igazolni, rámutatva arra, hogy maga az osztrák kormány volt az, amely az osztrák–magyar csapatok parancsnokainak 1848/49 telén hozzá intézett arra vonatkozó kérdéseire, hogy kötelességük szerint milyen módon járjanak el a teljes zűrzavarnak abban az időszakában, válaszul ismételten azt az utasítást adta, hogy csak a Pesten székelő magyar minisztériumtól kapott parancsokhoz tartsák magukat, és csak annak engedelmesskedjenek.⁵⁵

Görgei harmadik követe, a szlovák származású Beniczky alezredest az orosz tisztekkel folytatott beszélgetések során teljességgel forradalmi szellemben nyilatkozott, ennél fogva ez utóbbiak irányában semmiféle bizalmat nem táplált. Rüdiger gróf közben értesítette Paszkevicst tábornagyot Görgei tárgyalásokra vonatkozó ajánlatáról; két nap múlva megkapta a parancsot, miszerint a tárgyalással megbízott követekkel visszautasításként közölje, hogy az oroszok Magyarországra harcolni jöttek, nem tárgyalni.⁵⁶

Görgei seregével Arad közelében volt, amikor ezt a választ kézhez vette. Északi irányból az orosz elővéd az említett erődítménytől négy mérföldnyire⁵⁷ nyomult előre; délnyugatról Haynau közeledett az osztrák sereggel, és Schlik a maga hadosztályával közvetlen Arad közelében állt.⁵⁸

Így kétfelől szorongatva és veszélytől fenyegetve, teljesen körül zárva Görgei csak két lehetőség közül választhatott: vagy kétségbeesett küzdelemmel a nagy túlerőben

⁵² Mint a bevezetőben szó van róla, Poeltenberg Ernő honvéd tábornokot és Beniczky Lajos alezredest nem Görgei küldte Paszkevicshoz hadikövetként, hanem a magyar kormány.

⁵³ Poeltenberg Ernő születésének időpontja sokáig kérdéses volt. Merényi Metzger Gábor kutatásai alapján 1808. február 20-án született Bécsben.

⁵⁴ Konsztantyin Nyikolajevics (1827–1892) nagyherceg, I. Miklós cár másodszületett fia részt vett a magyarországi hadjáratban.

⁵⁵ Az uralkodó, V. Ferdinánd 1848. október 3-án Batthyány Lajost felmentette miniszterelnöki tisztségéből, nyílt parancsával feloszlatta a magyar országgyűlést és az országot haditörvények hatálya alá helyezte. Bethlen József tehát minden bizonnyal a Béccsel történt nyílt szakítás előtti 1848. nyári, kora őszi időszakról beszélt.

⁵⁶ Paszkevicst álláspontját Rüdiger gróf július 28-án (augusztus 9-én) kelt levelében közölte Görgeivel. Nyomatásban megjelent: *Görgei* 1852. Bd. II. 400. o. (H. D. jegyzete). Magyarul lásd pl. *Katona* [é. n.] 495. o.

⁵⁷ Egy orosz mérföld = 7467,6 m, egy német mérföld = 7420 m.

⁵⁸ Aradnál Franz Schlik cs. kir. altábornagy állt az I. hadtesttel. A cs. kir. hadtestek létszámukat tekintve valóban egy-egy orosz hadosztálynak feleltek meg.

lévő ellenségen átverekszí magát Erdélybe, és hazájának szenvedéseit minden megalapozott remény nélkül meghosszabbítja, vagy az oroszok előtt leteszi a fegyvert, miáltal e hatalom védelmét biztosítja a maga számára az osztrákok bosszúszomjával szemben. Az emberszeretetet és az igazi patriotizmust előbbre sorolva a katona becsvágánál, az utóbbi lehetőség mellett döntött, és Rüdiger grófhhoz követet⁵⁹ küldött azzal az ajánlattal, hogy előtte feltétel nélkül leteszi a fegyvert, de ugyanakkor határozottan kijelentette: csapatai az oroszok előtt készek letenni a fegyvert, de az osztrákok előtt semmiképpen nem teszik le; úgy döntöttek, hogy az utóbbiakkal szembe kerülve inkább utolsó emberükig harcolnak.⁶⁰ Az ilyen értelemben tett ajánlat el lett fogadva, egyszersmind annak a kötelezettségnek a hallgatólagos tudomásul vételével, hogy az így magukat megadó felkelők Oroszország védelmében részesülnek.

Augusztus 1. (13.) éjszakáján⁶¹ Rüdiger gróf törzsének kíséretében elhagyta Kisjenőt – itt jelent meg nála Görgei követe – és elindult a fegyverletétel majdani helyszíne felé. Csillagos éjszaka volt, a hold ezüstös fényével megvilágította azt a végeláthatatlan, fátlan síkságot, amelyet sok mérföld hosszan a Tisza bal partja szegélyez, kelet felől pedig az erdélyi hegyek nyúlványai határolnak. Mélységes csend ülte meg a gróf kíséretét, hiszen közeledett a Magyarország jövőbeni sorsát eldöntő, végzeteljes pillanat.

Ha az ember fontolóra vette azoknak a csapatoknak a csekély létszámát, amelyek e percben Rüdiger gróf rendelkezésére álltak (körülbelül 17 000 embert számlálhattak), és összevetette az ellenség haderejével, amely legalább ennek a kétszeresére rúgott⁶², képtelen volt szabadulni némi aggodalomtól, ugyanis a magyaroknak, ha hitszegő módon ellenünk fordulnak, könnyű lett volna minket egészen megsemmisíteniük. Görgei teljességgel becsületes jellemét figyelembe véve azonban ez az aggodalom nem öltött komoly méreteket, így nyugodtan haladtunk tovább. Az erdélyi előhegyek festői lánc néhány mérföldnyire előttünk húzódott, amikor keleten az ég alja pirosodni kezdett. Lassan hajnalodott. A napkorong a maga teljes pompájában hamarosan felbukkant a hegylánc cikkcakkos pereme mögül és beragyogta a végtelen mezőséget, amelyen

⁵⁹ Görgei fegyverletételt felajánló levelét a gróf Bethlen Gergely ezredes, gróf Esterházy István, valamint gróf Schömiddegg Kálmán huszárszázadosokból álló küldöttség vitte Rüdiger kisjenői főhadiszállására.

⁶⁰ Görgei augusztus 11-én Rüdiger grófhhoz írt levelét lásd: II. melléklet. Görgei a harmadik, augusztus 13-án, Világoson kelt iratban (III. melléklet) Rüdiger gróf elé tárta hadserege tisztjeinek kívánságait, amelyeknek jóindulatú figyelembevételét kérték az őket érintő eljárás során (H. D. jegyzete).

⁶¹ Pontosabban az augusztus 12-éről 13-ára virradó éjszaka.

⁶² Tájékoztató adat lehet, hogy az 1849. augusztus 2-ai állománykimutatás szerint Rüdiger hadteste a mellé rendelt két kozákezzel együtt Debrecennél 27 236 főt számlált és 112 lövege volt. Debrecenből erői a mellérendelt, 3308 főt számláló 2. könnyűlovas-hadosztállal kelték útra augusztus 7-én, viszont hadtestének könnyűlovas-hadosztályából csak két ezred tartott vele, kb. 1500–1600 fővel. Lásd *Oreusz* 2002. 465. o. – Útközben az említett létszámok megcsapantak a hátrahagyott, illetve különféle feladatokkal megbízott különítményekkel, a szétküldött járőrökkel stb. Görgei augusztus 13-án 29 838 fővel adta meg magát, tehát semmiképpen nem volt kétszeres ereje Rüdigerrel összehasonlítva.

nagy távolságra egymástól, csak itt-ott látszott egy-egy magányos épület. Előttünk a hegység lábához támaszkodott a Világos nevű falu; fölötte egy előre ugró hegy csúcsán várrom tornyosodott, amely mintha uralta volna a falut. Az utóbbtól körülbelül egy mérföldnyire⁶³ fekvő Zaránd nevű faluba érve Rüdiger gróf bevárta az őt követő csapatok beérkezését. Amikor ez megtörtént, vagy néhány versztával⁶⁴ Világos irányában előretolta és egy arra alkalmasnak talált helyen megállította őket⁶⁵; a csapatok itt csatarendben álltak föl. Több óra telt el várakozásban. Azon a síkságon, ahol álltunk, hiába fürkészünk szélteben-hosszában, se egy fát, se egy épületet nem láttunk, amelynek az árnyékában védelmet találhatott volna az ember a tűző napsugarak elől. Víz sem volt sehol, hogy égető szomjunkat csillapíthassuk. Végre Világos irányából feltűnt egy porfelleg, amely a hegylábak mentén fehér és széles szegélyként nyúlt el; ez volt a közeledő magyar hadsereg. Nem sokkal ezután megpillantottunk egy hatvan-hetven lovasból álló csapatot, amely felénk vette az irányt; ez volt Görgei és kísérete.

Rüdiger gróf ekkor nyeregbe szállt, és törzsével az ellenséges vezér felé léptetett. Mikor a két lovascsapat néhány száz lépésnyire megközelítette egymást, megálltak. Azok a katonák, akik ez ideig véres csatákban mérköztek egymással, akik eddig csak sűrű golyózáporban találkoztak, most itt álltak csekély távolságban egymástól, szemben egymással, hogy megteremtsék a békét. Fokozott figyelem és kíváncsiság mindkét oldalon. A magyarok vörös, világos- és sötétkék atillában, fejükön kék calabrai kalappal vagy tetszetős süveggel fölöttébb tarka, de ugyanakkor festői csoportot képeztek. Egy daliás, barna magyar kabátot viselő férfi, fején szürke kalappal, kivált közülük, nagy termetű angol lován Rüdiger grófhhoz vágtatott, és tisztelegve köszöntötte; ő volt Görgei. Finom, szabályos arcvonásai, jóakarátú, szelíd arckifejezése alapján az ember nem gondolta volna, hogy egy határozott és vállalkozó szellemű hadseregpáncsnokkal áll szemben. Rüdiger gróf annak tudatában, hogy e percben ellenfelét milyen fájdalom érzések tölthetik el, baráttian kezet nyújtott neki, és nyomban kijelentette, hogy oldalfegyverüket mind ő, mind tisztjei megtarthatják. Görgei visszalavagolt az övéihez, és mindezt közölte velük: e kedvezmény hallatára örömmükben hangos Éljen!-kiáltásban törtek ki. Görgei ezt követően újból a grófhhoz lovagolt, és egyeztetette vele a fegyverletétel módját, majd visszatért kíséretéhez, amely ismételt Éljen!-kiáltás mellett sebes vágtában balra egy fordulatot tett, és mint valami beduinok menekülő csapata, gyorsan elvágtatott. Azokat az orosz egységeket, amelyeknek az ellenség fegyvereit kellett átvenniük és a foglyokat kíséreniük, most az e célra kiválasztott pontokra rendelték; a magyarok ezalatt hadseregüket csatarendbe állították. Mikor ez megtörtént, Rüdiger gróf kíséretével, amelyhez Görgei hamarosan csatlakozott a sajátjával, végiglovagolt a ma-

⁶³ Zarándtól Világos több mint húsz kilométerre, tehát kb. három mérföldre fekszik. Talán az eredeti kéziratban nem egy („eine Meile”), hanem néhány mérföld („einige Meilen”) lehetett.

⁶⁴ Egy orosz verszta 1067 m.

⁶⁵ Zarándtól kb. hét kilométerre, illetve versztára a Szöllös (Csigérszöllös) nevű falu található. A falu közelében elterülő sík mezőről van szó.

gyar hadsereg sorai között. E hadsereg jobbszárnyán a gyalogság sorakozott fel, amely nagyjából újonnan behívott fiatalemberekből állt. Nem voltak teljes mértékben egyenruhával ellátva; magatartásukat egyáltalán nem lehetett szigorú értelemben véve katonásnak nevezni. A gúlákba rakott puskák mögött csoportokra osztva álltak a katonák; úgy látszott, hogy többségük meglehetősen fásultsággal részese az eseménynek. E csoportok közé nagy számban vegyültek nők. Itt-ott hosszú bajszú, komor kinézetű, különöltözéket viselő alakokat látott az ember, akikben viselkedésük alapján a tisztán forradalmi szabadcsapatok tagjait lehetett felismerni. – A második sorban a közel 150 ágyút⁶⁶ számláló tüzérséget, a magyar hadsereg fő erejét helyezték el. A balszárnyon a lovasság állt föl; mindannyian egyenruhában, lóval, és nagyjából régi katonák; arcukon tükröződött, hogy a történeteket roppant fájdalommal élték meg.

Miután Rüdiger gróf a magyar hadsereg sorait végigjárta, Görgei a maga csapataihoz fordult, hogy búcsút mondjon nekik. Hirtelen halálos csend ereszkedett az egész hadseregbe. Mindenki feszült figyelemmel várta azokat a szavakat, amelyeket a hadvezér az övéihez intéz; hangja azonban könnyekbe fúlt, és csak annyit tudott kimondani: „Isten veletek!”. De ez a két rövidke szó elég volt ahhoz, hogy feltörjön a mélységes megrendültség. A bajszos, zord harcosok, akiknek arcát gyermekkoruk óta nem mosták könnyek, most keservesen zokogtak. Ebben a pillanatban egy huszártiszt ugratott ki a magyar sorok közül, és meleg szavakkal arról a húségről beszélt Görgeinek, amelyet fegyvertársai változatlanul éreznek iránta, és amelyet mindig megőriznek. Majd az egész seregben felzengett a hosszan tartó, hangos kiáltás: „Isten veled, Görgei! Isten veled!”

Miután ezt követően az oroszok a magyaroktól átvették fegyvereiket, az utóbbiakat mint foglyokat Kisjenőre és Zarándra kísérték, ahol orosz őrizet alatt táborba szálltak.⁶⁷

Így zajlott le ez az ünnepélyes aktus, amely a magyar felkelésnek véget vetett⁶⁸; akkor, amikor megtörtént, azok közül, akik részesei voltak, senki nem látta előre, milyen

⁶⁶ Az ágyúk száma 144 volt.

⁶⁷ Görgei Kisjenőről augusztus 14-én írta az aradi vár parancsnokának azt a nagyon világos levelet, amely a IV. mellékletben olvasható. Ezt a levelet, amely Damjanichot az augusztus 17-ei feltétel nélküli megadásra rávette, Görgei idézett munkájában csak nagyon röviden említi. *Görgei* 1852. Bd. II. 428., 435. o. (H. D. jegyzete). – Görgei azt említi, hogy a még magyar kézen lévő várak és a magyar seregtestek parancsnokainak írt leveleiben az utóbbiakat példája követésére szólította fel, az erődök parancsnokaival pedig csupán a tényeket közölte. Ezzel arra utalt, hogy a várak parancsnokai előnyösebb helyzetben lévén, esetleg föltételeket csikarhatnak ki. Magyarul: *Görgey* 1988. II. k. 432–433. o. Görgei kifejti, hogy Damjanichnak írt levelét Szergej Petrovics Buturlin orosz tábornok augusztus 15-én adta át a címzettnek, és röviden ismerteti a vár átadásával kapcsolatos orosz–osztrák konfliktust is. *Görgei* 1852. Bd. II. 435. o.; magyarul: *Görgey* 1988. II. k. 439–440. o. Tegyük ehhez hozzá, hogy Görgei a levelet Damjanichnak augusztus 14-én még Kisjenőn írta, és a Rüdiger főhadiszállásán átélte valóban szívélyes bánásmódról számolt be. Ennek a pozitív tapasztalatokon alapuló beszámolóinak pedig köze lehetett Damjanich hirtelen döntéséhez.

⁶⁸ Rüdiger joggal látta Görgei és a magyar hadsereg általa előidézett megadásában egyik legnagyobb katonai sikerét. 1850-ben a fegyverletétel aktusát egy nagyméretű festményen örökíttette meg, amely portréhűséggel ábrázolta az esemény résztvevőit. Testamentumában úgy rendelkezett, hogy a kép a mitauai Kurländisches Provinzialmuseumnak adandó át, ahol 1856-tól kezdve

gyászos következményekhez vezet majd. A brutális aradi kivégzéseket még a kifürkészhetetlen jövő fátyla takarta. – Úgy látszik, orosz részről bíztak abban, hogy Miklós cár közbenjárása elegendő lesz a bécsi kormány kegyességre hangolásához a Görgei-hadsereg parancsnokait illetően; ebbéli bizakodásukban elmulasztották, hogy az említettek kiadatását valamiféle feltételhez kössék, amire a felajánlott fegyverletéssel előbbiekben elbeszélt módjának elfogadásával bár hallgatólagosan, de kötelezettséget vállaltak. Ez a mulasztás később 14 magyar tábornok életébe került⁶⁹; kivégzésüket csak akkor hajtották végre, amikor Magyarországot elhagyták az oroszok, ugyanis a bécsi kormány nem merete kockáztatni, hogy ezt az utóbbiak jelenlétében megtegye. Amikor a gyász hír befutott Varsóba, a hadjáratban részt vett valamennyi orosz tábornok egyhangúan rosszállását fejezte ki az osztrák kormány kíméletlen szigorával kapcsolatban, amelyet csak a Görgei-hadsereg tábornokaival szemben érvényesítettek, míg azok lázadóvezérek, akik Komáromban adták meg magukat⁷⁰, pusztán az országból történő kiutasításukkal megúszták.⁷¹ Ennélfogva joggal vádolták a bécsi kormányt azzal, hogy következtelenül járt el, és csak sértett hiúságból bánt olyan könyörtelen szigorral azokkal a vezérekkel, akik az oroszoknak adták meg magukat.

BIBLIOGRÁFIA ÉS RÖVIDÍTÉSEK

Album Curonorum 1932. Album Curonorum, 1808–1932. Bearb. v. *Wilhelm Räder*. Riga, 1932.

Bajzik 2018. *Bajzik László*: Damjanich János aradi várparancsnoksága. In: *Pelyach István*: Damjanich János, a „mindig győztes” tábornok. Budapest, 2018. 229–276. o.

ki van állítva (H. D. jegyzete). – Rüdiger 1856. június 11-én hunyt el a csehországi fürdőhelyen, Karlsbadban. (A hányatott sorsú festményről a közeljövőben tanulmányom jelenik meg a *Had-történeti Közleményekben*.)

⁶⁹ A megtorlás során tizenkét honvéd tábornokot végeztek ki 1849. október 6-án Aradon. Sorsukban osztozott Lázár Vilmos ezredes mint önálló sereparancsnok. Lázár azonban augusztus 19-én Szákulnál császári csapatok előtt tette le a fegyvert, az ugyancsak kivégzett Dessewffy Arisztid tábornokkal együtt. Az aradi vértanúk közül augusztus 13-án kilenc tábornok adta meg magát az oroszoknak. Damjanich János augusztus 17-én szintén az oroszoknak adta át Arad várát, Vécsey Károly csapatai augusztus 21-én Borosjenónél az oroszok előtt tették le a fegyvert, maga Vécsey Paszkevicz nagyváradi főhadiszállásán jelentkezett. Kazinczy Lajos ezredes önálló sereparancsnokként szintén az oroszoknak adta meg magát Zsibón augusztus 25-én. Őt október 25-én végezték ki, ugyancsak Aradon.

⁷⁰ Komárom, ahol Klapka makacsul ellenállt, szeptember 27-én adta meg magát (H. D. jegyzete).

⁷¹ Komárom várának bevétele minden szempontból igen komoly veszteségekkel járt volna Bécs számára, ezért Haynau belement a tárgyalásokba. A szeptember 27-én aláírt egyezmény értelmében amnesztiában részesültek az erődben tartózkodó polgári személyek és a várőrség tagjai. Aki akart, külföldre távozhatott. A vár átadása 1849. október 2. és 4. között történt meg. Pétervárad erődítménye szeptember 7-én császári csapatok előtt nyitotta meg kapuit. A Komáromnál elért kedvezmények Pétervárad őrségére is ki lettek terjesztve.

- Beniczky* 1924. *Steier Lajos*: Beniczky Lajos bányavidéki kormánybiztos és honvéd ezredes visszaemlékezései és jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról és a tót mozgalomról. Budapest, 1924.
- Delvig* 1988. *Delvig, Andrej Ivanovics báró*: Fél évszázad az orosz életről (1820–1870). In: A magyarországi hadjárat 1849. Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról. Vál. *Rosonczy Ildikó*. Jegyz. *Katona Tamás – Rosonczy Ildikó*. Ford. *Gerencsér Zsigmond – Rosonczy Ildikó*. Budapest, 1988. 577–607. o.
- Drozdov* 1870. *Дроздов, И.*: Сдача венгерской армии русским войскам под Вилагошем 1-го августа 1849 года. *Военный сборник*, XIII. (1870.) № 9. 133–138. o.
- Drozdov* 1988. *Drozdov, I.*: A magyar hadsereg fegyverletétele az orosz seregek előtt Világosnál, 1849. augusztus 1-jén [augusztus 13-án]. In: A magyarországi hadjárat 1849. Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról. Vál. *Rosonczy Ildikó*. Jegyz. *Katona Tamás – Rosonczy Ildikó*. Ford. *Gerencsér Zsigmond – Rosonczy Ildikó*. Budapest, 1988. 59–567. o.
- Erinnerungen 1900. Erinnerungen an den ungarischen Feldzug im Jahre 1849. von dem Adjutanten des russischen Generals Grafen Rüdiger. *Die Grenzboten*, 59. (1900) Zweites Vierteljahr. 33–41., 77–87., 171–182. o.
- Fatyejev* 1859. *Фатеев, А.*: День сдачи венгров. Из воспоминаний о походе в Венгрию в 1849 г. *Русская беседа*, 4. (1859) № 4. 99–106. o.
- Fatyejev* 2011. *Andrej Fatyejev*: Világostól – Krímig. Egy magyarbarát orosz huszártiszt emlékeiből. Ford. *Horváth Iván – Zsátkovics Kálmán*. Budapest, 2011.
- Görgei* 1852. *Görgei, Arthur*: Mein Leben und Wirken in Ungarn in den Jahren 1848 und 1849. Bd. I–II. Leipzig, 1852.
- Görgey* 1888. *Görgey István*: 1848 és 1849-ből. Élmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és történelmi kritika. III. k. Budapest, 1888.
- Görgey* 1988. *Görgey Artúr*: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. I–II. k. Görgey István fordítását átdolg., bev. és jegyz. írta *Katona Tamás*. Budapest, 1988.

- Grigorov* 1898. *Григоров, Ф.*: Из воспоминаний о Венгерской кампании 1849 года (адъютанта графа Ф. В. Ридигера). *Русская старина*, XXIX. (1898) № 6. 491–522.
- Hermann* 2020. *Hermann Róbert*: A fegyverletétel problémái. In: Görgei Artúr, „a tiprott hős”. Válogatás a 2016. és 2018. évi Görgei-konferenciák előadásaiából. Szerk. *Balogh Ádám – Bobay István – Hermann Róbert*. Budapest, 2020.
- HL Hadtörténelmi Levéltár, Budapest
- I. Tóth* 1825–1867. Magyar történeti bibliográfia, 1825–1867. Szerk. *I. Tóth Zoltán*. I–III. k. Budapest, 1950.
- Katona* 1979. *Katona Tamás*: Az aradi vértanúk. I–II. k. Összegyűjt., a szöveget gondozta, a bev. írta *Katona Tamás*. Budapest, 1979.
- Katona* [é. n.] *Katona Tamás*: Az aradi vértanúk. Összegyűjt., a szöveget gondozta, a bev. írta *Katona Tamás*. Budapest, [é. n.]
- Klapka* 1850. *Memorien von Georg Klapka*. April bis October 1849. Leipzig, 1850.
- Kolin – Sztikalin* 2014. *Коллин, А. И. – Стыкалин, А. С.*: Сдача революционной венгерской армии русским войскам под Вилагошем в августе 1849 г. Воспоминания очевидца. (Российско–австрийский альманах: исторические и культурные параллели. Вып. V.) Ставрополь, 2014. 267–271. о.
- Kosáry* 1994. *Kosáry Domokos*: A Görgey-kérdés története. I–II. k. Budapest, 1994.
- Lihutyin* 1875. *Лихутин, М.*: Записки о походе в Венгрию в 1849 г. Москва, 1875.
- Madarász* 1883. *Madarász József*: Emlékirataim, 1831–1881. Budapest, 1883.
- A magyarországi hadjárat A magyarországi hadjárat 1849. Orosz szemtanúk a magyar szabadságharcról. Vál. *Rosonczy Ildikó*. Jegyz. *Katona Tamás – Rosonczy Ildikó*. Ford. *Gerencsér Zsigmond – Rosonczy Ildikó*. Budapest, 1988.
- MNL OL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest
- Oreusz* 1880. *Ореус, И.*: Описание венгерской войны 1849 г. Санкт-Петербург, 1880.

- Oreusz* 2002. *Oreusz, Ivan Ivanovics*: Oroszország háborúja a magyarok ellen 1849-ben. Ford. és s. a. r. *Rosonczy Ildikó*. Budapest, 2002.
- Pach* 1957. *Pach Zsigmond Pál*: Kiadatlan Görgey-iratok 1849 augusztusából. *Századok*, 91. (1957) 1–4. sz. 198–226. o.
- Pap* 1869. *Pap Dénes*: Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez. 1848–1849. II. k. Pest, 1869.
- RGVIA Oroszországi Állami Hadtörténelmi Levéltár, Moszkva (Российский государственный военно-исторический архив, РГВИА)
- Rosonczy* 1984. *Rosonczy Ildikó*: Orosz forrás a szabadságharc végnapjáról. Rüdiger tábornok segédtsíztjének visszaemlékezése. *Hadtörténelmi Közlemények*, 31. (1984) 4. sz. 761–784. o.
- Rosonczy* 1985. *Rosonczy Ildikó*: Fegyverletétel – a győző szemével. *Historia*, 7. (1985) 1. sz. 10–12. o.
- Rosonczy* 2019. *Rosonczy Ildikó*: Egy 1849. augusztus 20-ai Rüdiger-levél előzményei és eredménytelensége. *Hadtörténelmi Közlemények*, 132. (2019) 1. sz. 159–178. o.
- Scserbatov* 1984. *Scserbatov, Alekszandr Petrovics*: Paszkevics Magyarországon. Ford. *Gerencsér Zsigmond*. Szerk. *Katona Tamás*. Budapest, 1984.
- Szemere* 1853. *Szemere, Bartholomäus*: Graf Ludwig Batthyány, Arthur Görgei, Ludwig Kossuth. Politische Charakterskizzen aus dem ungarischen Freiheitskriege. Bd. II. Hamburg, 1853.
- Sztikalin* 2019. *Стыкалин, А. С.*: «Было что-то особенно тягостное во всей этой церемонии...» Сдача венгерского революционного войска в августе 1849 г. глазами русского офицера. (Российско-австрийский альманах: исторические и культурные параллели. Вып. VII.) Ставрополь, 2019. 152–166. o.
- Umbraško* 2022. *Умбрашко, Эдгар*: К проблеме определения даты рождения Ф. В. Ридигера. Вестник военно-исторических исследований: сборник научных трудов. Ред. *С. В. Белоусова*. Вып. 13. Пенза, 2022. 14–18. o.
- Zsurnal Журнал военных действий 3-го пехотного корпуса с сводной дивизии в кампанию против Венгерских мятежников, в 1849 году. RGVIA f. 846. op. 16. gy. 5360. (Mikrofilmen: MNL OL X 10872 MF 55898.)

Ildikó Rosonczy

A GERMAN BARON FROM THE BALTIC
ABOUT THE SURRENDER OF 13 AUGUST 1849

(Summary)

General Artur Görgei, commander of the Upper Danube Army, faced with the failure of the attempted negotiations with the Russians, and informed of the complete disintegration of the Hungarian forces massed in the Southern Great Plain following their heavy defeat at Temesvár on 9 August 1849, unconditionally surrendered to the troops under the command of Russian cavalry general Fyodor Vasilievich Rüdiger near Világos on 13 August 1849. Rüdiger was one of the Baltic Germans who, by infiltrating the administration and army of the Russian Empire, achieved high state office and rank. He was born in Mitau (now Jelgava, Latvia) and maintained his connection with his hometown throughout his life. Baron Karl von Fircks, who died in 1890 in Mitau and was related to Rüdiger through the latter's wife, witnessed the deposition of arms. His memoirs were found in his bequest and published in the *Baltische Monatsschrift* of 8 August 1892, together with copies of four letters from Görgei, which were also preserved in the baron's bequest.

We know three memoirs written in Russian by officers from Rüdiger's corps, also available in Hungarian. Here we publish a fourth one, the Hungarian translation of Baron Fircks' memoirs written in German. All these memoirs show that the Russians were sympathetic to the surrender of the Hungarian army, which in spite of its hopeless situation had kept its order, and did not expect the Austrian revenge campaign that followed the surrender of the prisoners of war. Fircks gives, albeit briefly, details of conversations with Hungarian war correspondents who visited Rüdiger's headquarters in Ártánd on 8 August 1849, which are not mentioned in other sources. In his recollections, which reflect the views of the Russian general's immediate entourage, he raises the question of the moral responsibility of the Russian side in the unconditional handover of prisoners of war to the Austrians.

Ildikó Rosonczy

EIN BALTISCHER DEUTSCHER GRAF
ÜBER DIE NIEDERLEGUNG DER WAFFEN AM 13. AUGUST 1849

(Resümee)

General Artúr Görgei, Befehlshaber der Oberen-Donau-Armee, kapitulierte – angesichts des Scheiterns der versuchten Verhandlungen mit den Russen und in Kenntnis des völligen Zerfalls der in der südlichen Tiefebene versammelten ungarischen Streitkräfte nach der schweren Niederlage bei Temesvár (Temeswar) am 9. August 1849 – am 13. August 1849 bei Világos (Hellburg) bedingungslos vor den Truppen unter dem Kommando des russischen Kavalleriegenerals Fjodor Wassiljewitsch Rüdiger. Rüdiger gehörte zu den Deutschbalten, die durch die Unterwanderung der Verwaltung und der Armee des Russischen Reiches hohe Staatsämter und Ränge erreichten. Er wurde in Mitau (heute Jelgava, Lettland) geboren und blieb zeitlebens mit seiner Heimatstadt verbunden. Baron Karl von Fircks, der 1890 in Mitau starb und mit Rüdiger über seine Frau verwandt gewesen sein dürfte, war Zeuge der Niederlegung der Waffen. Seine Memoiren wurden in

seinem Nachlass gefunden und in der *Baltischen Monatsschrift* vom 8. August 1892 veröffentlicht, zusammen mit Kopien von vier Briefen von Görgei, die im Nachlass aufbewahrt wurden.

Unseres Wissens haben drei Offiziere aus Rüdigers Korps Memoiren in russischer Sprache verfasst, die auch auf Ungarisch veröffentlicht wurden. Im Folgenden geben wir die vierte ungarische Übersetzung der deutschsprachigen Memoiren von Baron Fircks wieder. Aus den Memoiren geht hervor, dass die Russen die Kapitulation der ungarischen Honvéd-Armee, die sich in einer aussichtslosen Lage befand, aber ihre Ordnung beibehielt, wohlwollend zur Kenntnis nahmen und nicht mit dem österreichischen Rachefeldzug rechneten, der auf die Kapitulation der Kriegsgefangenen folgte. Fircks berichtet, wenn auch nur kurz, von Gesprächen mit ungarischen Kriegsberichterstattem, die am 8. August 1849 Rüdigers Hauptquartier in Ártánd besuchten, die in anderen Quellen nicht erwähnt werden. In seinen Erinnerungen, die die Ansichten des unmittelbaren Umfelds des russischen Generals widerspiegeln, wirft er die Frage nach der moralischen Verantwortung der russischen Seite bei der bedingungslosen Übergabe der Kriegsgefangenen an die Österreicher auf.

Ildikó Rosonczy

UN BARON GERMANIQUE DE LA BALTIQUE
À PROPOS DE LA CAPITULATION DU 13 AOÛT 1849

(Résumé)

Le général Artúr Görgei, commandant de l'armée du Haut-Danube, confronté à l'échec des tentatives de négociations avec les Russes et informé de la désintégration complète des forces hongroises rassemblées dans le Sud de la Grande plaine après leur lourde défaite à Temesvár le 9 août 1849, s'est rendu sans condition aux troupes sous le commandement du général de cavalerie russe Fiodor Vasilievich Rüdiger près de Világos le 13 août 1849. Rüdiger est l'un des Germaniques de la Baltique qui, en intégrant l'administration et l'armée de l'Empire russe, a atteint de hautes fonctions et un rang élevé. Il est né à Mitau (aujourd'hui Jelgava, en Lettonie) et a gardé des liens avec sa ville natale tout au long de sa vie. Le baron Karl von Fircks, décédé en 1890 à Mitau et lié à Rüdiger par son épouse, a été témoin de la capitulation. Ses mémoires ont été retrouvés dans sa succession avant d'être publiés dans le *Baltische Monatsschrift* du 8 août 1892 avec quatre lettres de Görgei dont les copies firent également partie de cette succession.

Nous connaissons les mémoires en russe de trois officiers du corps de Rüdiger qui ont également été publiés en hongrois. Nous publions maintenant le quatrième document, la traduction en hongrois des mémoires en allemand du baron Fircks. Ces mémoires révèlent que les Russes avaient de la compassion pour l'armée hongroise, qui s'était trouvée dans une situation désespérée avant de capituler tout en gardant son ordre, et qu'ils ne s'attendaient pas à la campagne de vengeance autrichienne après la remise des prisonniers de guerre. Fircks donne, quoique brièvement, des détails sur des conversations avec des envoyés militaires hongrois qui sont passés au quartier général de Rüdiger à Ártánd le 8 août 1849, et qui ne sont pas mentionnés dans d'autres sources. Dans ses mémoires, qui reflètent l'opinion de l'entourage immédiat du général russe, il soulève la question de la responsabilité morale de la partie russe dans la remise inconditionnelle des prisonniers de guerre aux Autrichiens.

Ильдико Рошонци
ОДИН БАЛТИЙСКИЙ НЕМЕЦКИЙ БАРОН
О КАПИТУЛЯЦИИ 13-ОГО АВГУСТА 1849 Г.

(Резюме)

Генерал Артур Гёргеи, командир верхнедунайской армии, столкнувшись с провалом попытки переговоров с русскими и получив сообщение о полном распаде венгерских сил, объединенных на южной Великой равнине, после тяжелого поражения, которое они понесли под Тимишоарой 9-ого августа 1849 г., безоговорочно капитулировал 13-ого августа 1849 г. перед войсками под командованием русской кавалерии генерала Федора Васильевича Рюдигера под Вилагошом. Рюдигер был одним из тех балтийских немцев, которые, интегрировавшись в администрацию и армию Российской Империи, добились высоких государственных должностей и званий. Он родился в Митаве (ныне Елгава, Латвия) и всю жизнь сохранил связь со своим родным городом. Барон Карл фон Фиркс, который умер в Митаве в 1890-ом году и, возможно, родственником был связан с Рюдигером через его жену, был свидетелем капитуляции. Его воспоминание появилось из его наследия, которое было опубликовано в номере *Baltische Monatsschrift*, опубликованном 8-ого августа 1892-ого года, вместе с четырьмя письмами Гёргеи, сохранившимися в копиях в наследии.

Нам известны мемуары трех офицеров корпуса Рюдигера на русском языке, которые были изданы и на венгерском языке. Ниже представляем в качестве четвертого венгерского перевода мемуаров барона Фиркса на немецком языке. Из воспоминаний выясняется то, что с русской стороны с сочувствием относились к капитуляции венгерской армии, попавшейся в безвыходное положение, но сохранявшей свой порядок, и не ожидали австрийского реванша отомстить вслед за выдачей военнопленных. Фиркс, хотя и кратко, но приводит такие детали подробности бесед с венгерскими послами в штаб-квартире Рюдигера в Артанде 8-ого августа 1849 г., которые не упоминаются в других источниках. В своих мемуарах, отражающих мнение ближайшего окружения русского генерала, он ставит вопрос о моральной ответственности русской стороны в отношении безоговорочной передачи военнопленных австрийцам.